

Onderwerp Startnotitie Jaarrekening 2018

Steller M. de Bie - Weidgraaf

De leden van de raad van de gemeente Groningen
te
GRONINGEN

Telefoon (050) 367 77 17 Bijlage(n) 1

Ons kenmerk 7136123

Datum 24-09-2018 Uw brief van

Uw kenmerk

Geachte heer, mevrouw,

Met deze brief ontvangt u de startnotitie Jaarrekening 2018, het gezamenlijke document van de gemeente Groningen en de accountant (PwC) voor de jaarrekening 2018. We informeren u met deze brief over het doel en inhoud van de startnotitie.

Doel startnotitie

De toetsing van de jaarstukken door de accountant vraagt intensieve samenwerking tussen gemeentelijke organisatie, en accountant. Het is belangrijk dat we van elkaar weten wat we verwachten en nodig hebben; elk in de eigen rol en verantwoordelijkheid. Vooraf expliciteren geeft duidelijkheid.

We hebben afgesproken dat we, net als voor 2017, een startnotitie maken met precies dat doel: expliciet maken van verwachtingen, bijdragen aan het proces, kwaliteit en planning. Afgelopen jaar heeft bewezen dat de startnotitie een goede basis is, maar dat het succes zit in het daadwerkelijk met elkaar samenwerken volgens de afgesproken waarden. Dat is afgelopen jaar gelukt. Een gezamenlijke start helpt ons allebei en geeft scherpte aan het komend jaarrekeningproces, zowel voor organisatie, college, raad en PwC.

Inhoud startnotitie

Deze startnotitie bevat de belangrijkste afspraken en uitgangspunten voor het komend jaarrekeningproces ten aanzien van ondermeer:

- Doelstelling en kaders voor de controle
- Principes voor samenwerking
- Governance, informatie uitwisseling en escalatie
- Risico analyse en controle aanpak
- Planning

De uitwerking van alle afspraken is gebaseerd op en een voortzetting van de afspraken die wij in 2017 gezamenlijk in de Startnotitie hebben gemaakt. De risico analyse en controle aanpak is gebaseerd op het controleplan dat in juni 2018 naar uw raad is gestuurd.

We vertrouwen erop u met deze brief voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders van Groningen,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Peter den Oudsten', with a horizontal line underneath.

de burgemeester,
Peter den Oudsten

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Peter Teesink', with a circular flourish at the beginning.

de secretaris,
Peter Teesink

Startnotitie jaarrekening 2018

Op naar structurele beheersing

Inhoud

1.	Doelstelling	3
2.	Kaders	3
3.	Goedkeuringstoleranties	4
4.	Verbeterprogramma en ontwikkelingen	4
<hr/>		
5.	Principes voor samenwerking	7
6.	Governance en informatie-uitwisseling	9
<hr/>		
7.	Controle aanpak 2018	10
<hr/>		
8.	Risicoanalyse en controleaanpak per proces	13
<hr/>		
9.	Planning	14
10.	Escalatie	15

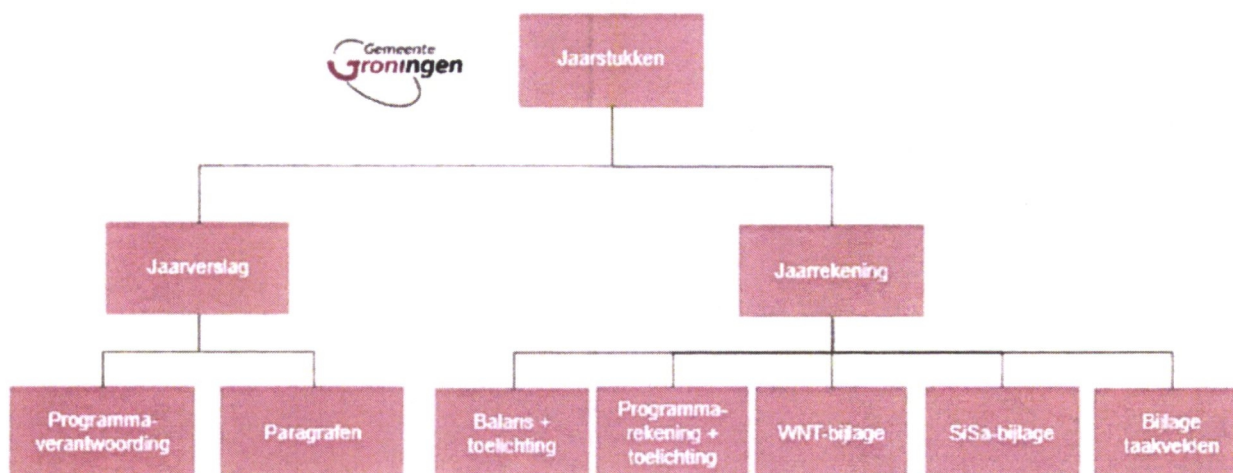
1. Doelstelling

De toetsing van de jaarstukken door de accountant vraagt intensieve samenwerking tussen gemeentelijke organisatie en accountant. Niet alleen in de periode van de controle op de jaarrekening, maar ook gedurende het jaar. Het is belangrijk dat we van elkaar weten wat we verwachten en nodig hebben; elk in de eigen rol en verantwoordelijkheid. Vooraf expliciteren geeft duidelijkheid. We hebben afgesproken dat we, net als voor 2017, een startnotitie maken met precies dat doel: expliciet maken van verwachtingen, bijdragen aan het proces, kwaliteit en planning. Afgelopen jaar heeft bewezen dat de startnotitie een goede basis is, maar dat het succes zit in het daadwerkelijk met elkaar samenwerken volgens de afgesproken waarden. Dat is afgelopen jaar gelukt. Een gezamenlijke start helpt ons allebei en geeft scherpte aan het komend jaarrekeningproces, zowel voor organisatie, college, raad en PwC.

2. Kaders

De belangrijkste kaders voor de accountantscontrole van de jaarrekening van de gemeente Groningen zijn het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV), het Besluit accountantscontrole decentrale overheden (Bado), de Controleverordening gemeente Groningen en het normenkader accountantscontrole 2018.

De jaarstukken bestaan op grond van het BBV uit meerdere onderdelen. De controle van de accountant heeft primair betrekking op het hoofdstuk 'Jaarrekening'.

Van deze onderdelen van het jaarverslag stellen wij, op basis van onze kennis over de jaarrekening, vast dat deze aansluiten met de jaarrekening

Onze controleverklaring bij de jaarrekening heeft betrekking op deze onderdelen

Figuur 1: reikwijdte controle

3. Goedkeuringstoleranties

De goedkeuringstoleranties zijn de kwantitatieve criteria voor het wel of niet afgegeven van een goedkeurende controleverklaring. In het BADO (Besluit accountantscontrole decentrale overheden) is bepaald dat de goedkeuringstolerantie voor fouten in de gemeenterekening, respectievelijk onzekerheden in de controle, ten hoogste 1% respectievelijk 3% van de omvangbasis bedraagt. De omvangbasis is het totaal van de lasten van de jaarrekening, inclusief toevoegingen aan de reserves. De gemeenteraad heeft in de Offerteaanvraag Europese openbare procedure Accountantsdiensten gemeenten Groningen en Ten Boer Europese Openbare aanbesteding Accountantsdiensten besteknummer 66-2015 vastgesteld dat de goedkeuringstolerantie uit het BADO wordt overgenomen.

In onderstaande tabel is weergegeven welke controleverklaring wordt afgegeven in de te onderscheiden gevallen¹:

	Omvang bevindingen			
	≤ € 9.930.000	< € 29.790.000	> € 29.790.000	≥ € 99.300.000
Fouten	Goedkeurend	Beperking	Afkeuring	Afkeuring
Onzekerheden	Goedkeurend		Beperking	Oordeelonthouding

De wetgever heeft in het BADO geen rapportagetoleranties voorgeschreven. Wel heeft hij voorgeschreven dat de bedragen voor de rapporteringstoleranties niet hoger kunnen zijn, dan de bedragen die voortvloeien uit de goedkeuringstoleranties. De gemeenteraad heeft in de Offerteaanvraag Europese openbare procedure Accountantsdiensten gemeenten Groningen en Ten Boer Europese Openbare aanbesteding Accountantsdiensten besteknummer 66-2015 vastgesteld dat de accountant de volgende rapportagetolerantie hanteert: € 500.000.

4. Verbeterprogramma en ontwikkelingen

Middellange termijn verbeterprogramma

Het boekjaar 2017 hebben we afgesloten met een mooi resultaat: een goedkeurende verklaring voor zowel getrouwheid als rechtmatigheid. Samen hebben wij grote inspanningen geleverd op het gebied van herstel van tekortkomingen en fouten. Ook heeft Groningen een start gemaakt met verdere verbetering van de administratieve processen, onder meer rondom de grondexploitaties en in het sociaal domein. Dit is nodig omdat de organisatie een omslag wil maken naar structureel verbeteren en borgen. Zodat (nog) efficiënter en effectiever gestuurd kan worden.

In 2018 is daarom gestart met het Middellange termijn verbeterprogramma. De doelstellingen, resultaten, looptijd en kosten van het verbeterprogramma zijn in juni 2018 door de gemeenteraad vastgesteld. Het programma is ingericht op vijf aandachtsgebieden ('sporen'): sturing, gedrag, structuur, instrumenten en processen. PwC heeft de aanpak op hoofdlijnen en geformuleerde actiepunten positief beoordeeld.

¹ Bedragen in de tabel zijn gebaseerd op de begroting 2018; de definitieve bedragen worden bepaald op basis van de jaarrekening 2018.

De opdrachten (30) variëren van het herijken van de verantwoordelijkheden voor de P&C, het herformuleren van een visie op control, de organisatie-ontwikkeling van de financiële eenheid, verbetering van de algemene IT-beheersing tot verbetering van de kwaliteit van de bestuurlijke besluitvorming en verwerking (BBV-proof). De aanbevelingen van PwC bij de jaarrekening 2017 - waaronder verbeteringen op het gebied van Europese aanbestedingen en de administratie van vastgoed, zullen eveneens worden betrokken in het Verbeterprogramma.

Een breed kernteam vakdirecteuren stuurt kort-cyclisch op de prioritering en fasering van de opdrachten, zodat flexibiliteit en slagvaardigheid evenals concernsturing wordt gerealiseerd. Het programma is ingesteld tot aan de zomer 2020. Binnen het programma worden prioriteiten gesteld en keuzes gemaakt. Verbeteringen worden fasegewijs worden opgepakt, waarbij verbeterlagen met de grootste impact en/of risicoprofiel voorrang krijgen boven andere. Daarbij zullen, afhankelijk van de aard van financieel-administratieve processen, verbeteringen soms pas zichtbaar worden in een nieuw boekjaar.

Een zo goed mogelijke financiële administratieve beheersing van de gemeente Groningen is voor ons beide van groot belang. Hoe beter de financiële administratieve beheersing is, hoe soepeler het jaarrekeningtraject verloopt. Om de gemeente Groningen te ondersteunen met het doorontwikkelen en borgen, voeren de programmaleider van het verbetertraject en PwC periodiek gesprekken.

Daarnaast zal PwC in de rapportages voor het management en de raad rapporteren over het Middellange termijn verbeterprogramma; terugkoppeling over de status en voortgang, maar ook inhoudelijke feedback op de implementatie en uitvoering. Dit zal PwC doen met de kennis en ervaringen die tijdens de controlewerkzaamheden worden opgedaan. PwC doet geen separaat onderzoek naar het verbeterprogramma. Naast de rapportages zullen wij in 2018 ook voor het eerst een gezamenlijke 'managementmeeting' organiseren. In deze managementmeeting worden met de proceseigenaren (GMO-overleg) de bevindingen en observaties uit de tussentijdse controle besproken. In deze interactieve sessie bespreken we de uitkomsten van de controle en de link met het verbeterprogramma.

Auditing

In de controle op de jaarrekening is het bestaan en functioneren van interne controles cruciaal. Team Auditing (verbijzonderde interne controlefunctie) is voor de accountant van groot belang voor de bepaling van aard en omvang van de werkzaamheden. De gemeente heeft in 2017 en 2018 geïnvesteerd in team Auditing zowel in capaciteit, in kwaliteit en in werkprocessen. De doorontwikkeling van team Auditing is onderdeel van het Middellange termijn verbeterprogramma en heeft betrekking op verbeteringen in inhoudelijke kwaliteit als adviesrol. Doelstelling is om medio 2020 te voldoen aan de interne controlefunctie als interne beheersmaatregel (COS610 variant 2). De werkzaamheden van team Auditing en accountant zijn afgestemd en in een werkprogramma vastgelegd. Zie verder hoofdstuk 7.

IT-beheersing

Zowel in 2017 als in 2018 zijn verbeteracties ingezet op het gebied van IT-beheersing. PwC heeft geconstateerd dat deze verbeteringen vanaf de tweede helft van 2017 zichtbaar zijn geworden, waardoor de bruikbaarheid van geautomatiseerde systemen voor de controle 2018 is verbeterd. Maandelijks wordt binnen de gemeente de voortgang op de IT-bevindingen besproken. Voor de jaarrekeningcontrole 2017 heeft de accountant, op basis van aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden, kunnen steunen op de IT-beheersomgeving van Dafinci (financiële administratie en inkoop) en Gouw (belastingen). Voor de applicaties Suite4 (sociaal domein), Beaufort en Youforce (personeel en salaris), Clear (afvalverwerking) en Lias (rapportage), kon niet worden gesteund op de IT-beheersomgeving. De verbeteringen voor 2018 op gebied van IT-beheersing zijn betrokken in het werkprogramma van team Auditing alsmede van PwC.

IT-outsourcing

Op 2 augustus 2018 heeft de gemeentelijke organisatie definitieve gunning verleend en daarmee een deel van de ICT-dienstverlening definitief uitbesteed. Het gaat hierbij om de dienstverlening rondom digitale werkplekken, printvoorzieningen, netwerk- en telefonievoorzieningen, applicatiebeheer, serveropslag en de ICT Servicedesk.

De betrokken medewerkers hebben tot ongeveer 1 april 2019 om een arbeidsovereenkomst te sluiten. Tot die tijd is er nog een overgangsfase van kracht, waarbij de gemeente kennis overdraagt en medewerkers van de gunnende partij naast de gemeentelijke medewerkers komen te zitten. Groningen is de eerste acht weken in 'the lead', daarna neemt de gunnende partij langzamerhand de werkzaamheden over waarbij de gemeente nog wel verantwoordelijk blijft. Na een half jaar wordt bekeken aan de hand van acceptatiecriteria, of de dienstverlening volledig kan worden overgedragen. Met deze afspraken worden de risico's op het gebied van kwaliteit en continuïteit gemitigeerd. Er zijn afspraken gemaakt rondom servicelevels, continuïteit en beveiliging/ autorisaties, evenals verwerkingsovereenkomsten gesloten in het kader van de AVG. De gemeente Groningen blijft verantwoordelijk voor de aanlevering van de juiste autorisatiematrix; de gunnende partij neemt maatregelen ten aanzien van betrouwbaarheid uitvoering, checks and balances e.d.

Herindeling

De herindeling met Haren en Ten Boer is per 1 januari 2019 een feit. Voor de waardering van de eindbalans 2018 van de gemeente Groningen heeft dit in principe geen consequenties. Wel zal de herindeling in 2018 maar ook in 2019 aandacht en capaciteit vragen en de druk op de organisatie doen toenemen. Het is van belang om steeds de juiste prioriteiten te stellen, ook in combinatie met het Middellange termijn Verbeterprogramma en de juiste dingen 'slim' te doen. Alle issues die relevant zijn voor de jaarrekening 2018 en de beginbalans 2019 zullen ambtelijk in position papers worden opgenomen, deze worden begin oktober met zowel BDO (als accountant van gemeente Haren) als PwC besproken. Dan zullen we ook een eerste inschatting kunnen maken van noodzakelijke inzet van PwC.

Noordelijk Belasting Kantoor (NBK)

Per 31 oktober 2017 heeft uitbesteding van de belastingheffing aan het NBK plaatsgevonden. Er zijn specifieke afspraken gemaakt met het NBK over de jaarrekening en de controle daarvan. De gemeente Groningen steunt op de accountantsverklaring van het NBK; deze zal op 15 maart 2019 gereed zijn. Omdat 2018 het eerste jaar is, is afgesproken dat een sessie wordt georganiseerd op initiatief van de accountant van het NBK en de accountants van alle deelnemers en deelnemers over de controle van de jaarrekening en de aandachtspunten. Dit om eventuele risico's of knelpunten tijdig te signaleren.

Grexa

Op dit moment lopen er rondom de doorontwikkeling van het Grondbedrijf twee belangrijke parallelle hoofdlijnen die elkaar direct na de zomer raken en met elkaar worden verweven: de verbeteringen rondom de grondexploitaties en de inrichting en werkwijze van het grondbedrijf. Binnen de eerste hoofdlijn zijn vier verbeteracties in gang gezet: 1. correctie grondexploitaties met reële uitgangspunten, 2. verbetering BBV-kennis en implementatie, 3. procesverbetering samenwerking planeconomie, interne audit en accountant en 4. versteviging van de integrale aanpak tussen programmaleiders, projectmanagers en planeconomen.

Vanaf het begin van dit jaar heeft een ambtelijke verkenning plaatsgevonden naar de plaats en organisatie van het grondbedrijf en is met diverse externe partijen gesproken over de inrichting en werkwijze van het grondbedrijf. Medio september zal een kwartiermaker aan de slag gaan om rollen, richting en posities scherper te krijgen. Op de langere termijn (zomer 2020) streven we ernaar 'best in class' te zijn als het gaat om het grondbedrijf. Deze ambitie wordt in de doorontwikkeling van het grondbedrijf betrokken en is onderdeel van het Middellange termijn verbeterprogramma.

Interne verzelfstandiging OPSB

In 2018 werken we als gemeente Groningen ook verder aan de interne verzelfstandiging van het Oosterpoort en Stadsschouwburg. Het proces rondom de interne verzelfstandiging is al gestart met de afbakening tussen het vastgoedbedrijf van de gemeente en de OPSB: het vastgoed is overgedragen aan het vastgoedbedrijf. In het voorjaar 2019 zullen college en raad nader besluiten over de verdere verzelfstandiging. Doel is om een meer 'level playing field' te creëren met de ander cultuurorganisaties en OPSB meer ruimte te geven tot maatschappelijk ondernemen. Hierover zal nog overleg plaatsvinden tussen Groningen en PwC vanuit de natuurlijke adviesfunctie. Hiertoe wordt een ambtelijke position paper voorbereid.

5. Principes voor samenwerking

Omdat goede samenwerking essentieel is voor een efficiënt en effectief jaarrekeningproces, hebben we vanaf 2017 tien gezamenlijke principes voor samenwerking benoemd. Deze zijn gebaseerd op twee uitgangspunten:

- Dingen in één keer goed.
- Waarom moeilijk doen als het samen kan. Dat betekent steeds samen de vraag stellen: wat ging goed, wat moet beter en hoe pakken we het op.

Deze principes hebben we gedurende het jaarrekeningproces 2017 steeds met elkaar vormgegeven in de praktijk. We onderschrijven deze dan ook voor 2018. Onderstaand zijn de tien gezamenlijke principes opgenomen, elk voorzien van één of enkele voorbeelden.

De juiste mensen aan tafel

- We waarborgen dat alle relevante betrokkenen aan tafel zitten.
- Voor een procesbespreking zitten de mensen aan tafel die het proces van begin tot einde kennen.

1 planning voor een complete jaarrekening

- Er is 1 jaarrekening(dossier) waar alles in zit (grondexploitaties, decentralisaties, WNT, SiSa)

Geen pingpong

- Per onderwerp vindt één overleg plaats met PwC. In dit overleg wordt een conclusie getrokken.
- Vragen gaan niet meer dan 2 keer heen en weer

Tijd voor kwaliteit

- Alleen een bespreking als er vooraf een duidelijke agenda is.
- We leveren pas iets op als het 100% af is
- We gunnen elkaar voorbereidingstijd

Eerlijk zijn

- We evalueren per kwartaal de samenwerking.
- We delen eventuele zorgen over de haalbaarheid van de planning

Dingen in
één keer
goed

Waarom
moeilijk doen
als het samen
kan

Hou het simpel

- Zorg ervoor dat de administratie niet onnodig ingewikkeld is ingericht.
- PwC schrijft heldere, begrijpelijke rapportages met concrete adviezen

Eén aanspreekpunt per onderwerp

- Het aanspreekpunt (PwC of Groningen) zorgt voor de beantwoording van de vragen.

Kwaliteitscontrole

- Voor oplevering van de stukken naar PwC heeft een zichtbare kwaliteitscontrole plaatsgevonden.

Eén standpunt

- Een standpunt verkondigd namens PwC of Groningen is het standpunt van PwC of Groningen.

Vragen filteren

- PwC en Groningen waarborgen dat alleen vragen worden gesteld die bijdragen aan een efficiënt en effectief jaarrekeningproces.

Figuur 2: principes samenwerking

6. Governance en informatie-uitwisseling

De directeur Financiën, Inkoop & Juridische Zaken is verantwoordelijk voor de planning & control cyclus, administratie en het opstellen van de jaarrekening. Hij is ook verantwoordelijk voor de uitvoering van verbijzonderde interne controles door team Auditing.

Daarnaast is het Middellange termijn Verbeterprogramma gestart. De regie op de uitvoering van verbeteringen ligt bij een kernteam van meest betrokken vakdirecteuren: de concerncontroller als programmamanager Verbeterprogramma met directeur Financiën, Inkoop en Juridische Zaken, directeur Informatie & Services, directeur Maatschappelijke Ontwikkeling en directeur Stadsontwikkeling.

Regie & coördinatie

Onder verantwoordelijkheid van de directeur Financiën c.a. is een kwaliteitsteam Accountantscontrole ingericht. Dit projectteam houdt regie op de masterplanning. Om een goede regievoering door het programma op het proces mogelijk te maken, is het noodzakelijk dat PwC de coördinatie van de werkzaamheden afstemt met het kwaliteitsteam; er is een gezamenlijke planning.

Ook het berichtenverkeer tussen gemeentelijke organisatie en de accountant verloopt aan beide kanten via een centraal aanspreekpunt. Voor de gemeente Groningen is dat eveneens het kwaliteitsteam Accountantscontrole. Dat projectteam regisseert van de kant van de gemeente het berichtenverkeer en maakt daarbij overigens gebruik van een digitaal platform van PwC (Connect). Het kwaliteitsteam is verantwoordelijk voor de coördinatie van de informatie tussen gemeente en accountant over de interim-controle 2018, de eindejaarscontrole 2018 en de openingsbalans nieuwe gemeente Groningen 2019. Het team is verantwoordelijk voor de verwerking van vragen van de accountant en antwoorden aan de accountant. Het team beoordeelt en sorteert de vragen (belang/impact, complexiteit, wie is verantwoordelijk voor beantwoording) en zet die uit. Het team toetst ook of de vraag helder is. Het team toetst ook op de kwaliteit van de antwoorden aan de accountant (is het een antwoord op de vraag, is het antwoord conform beleid en passend binnen de werkafspraken met de accountant, is het antwoord BBV-proof). Bij start van de controlewerkzaamheden heeft het team straks de kwaliteit beoordeeld van het 'controledossier' dat aan de accountant wordt voorgelegd. De projectleider van dit team stelt met het team zo nodig het gemeentelijk standpunt vast. Als het gaat over vaktechniek en financiële inhoud kan het team in beginsel zelfstandig standpunten in de richting van de accountant formuleren. Zo nodig escaleert de projectleider naar het kernteam van vakdirecteuren om een gemeentelijk standpunt vast te stellen.

7. Controle aanpak 2018

Varianten van samenwerking team Auditing en PwC

In de accountantscontrole onderscheiden we 3 varianten van samenwerking tussen team Auditing en PwC (zie figuur 3). Dit is hierbij geredeneerd vanuit het gebruik voor de accountantscontrole. De inrichting van de interne controles bepalen in welke mate de accountant gebruik kan maken van de uitgevoerde controles. Onderstaand zijn de varianten hierbij uitgewerkt.

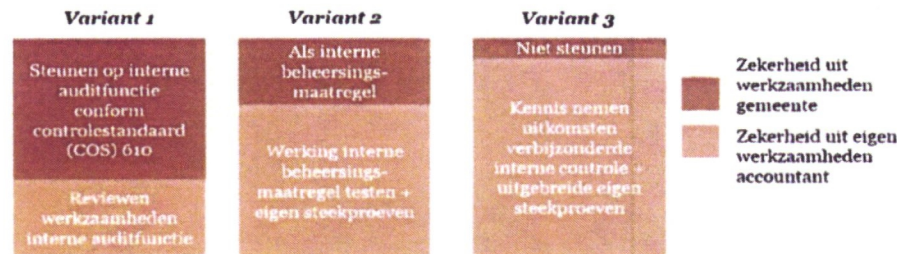
De eerste variant is gebruik maken van de werkzaamheden uitgaande van COS 610. We hebben met elkaar vastgesteld in 2016 dat gemeente Groningen niet voldoet aan deze variant. In deze variant zal een eigen afdeling ingericht moeten worden die voldoet aan de vereisten uit de Standaarden. Gemeente Groningen heeft de ambitie om te investeren in de kwaliteit van team Auditing maar heeft niet de ambitie om volledig aan de vereisten van COS 610 te voldoen.

Variante 2 betreft de gebruikmaking van de verbijzonderde interne controlefunctie als interne beheersmaatregel (2a) dan wel als kwaliteitscontrole (2b). In variante 2a worden de interne controles gezien als een goede beheersmaatregel in de organisatie. De controles moeten dan voldoen aan bepaalde kwaliteitseisen (voldoende diepgang, voldoende controles, goede documentatie, een systematische aanpak e.d.). Bij variante 2 kunnen wij als accountant voor een beperkt deel zekerheid halen uit de interne controles en moeten wij daarnaast zelfstandig werkzaamheden verrichten. Vanuit accountancy wet- en regelgeving en interne en externe reviews (waaronder de AFM) zijn strenge voorwaarden gesteld aan het mogen toepassen van deze variant. De tijd die we als accountant spenderen aan het uitvoeren en documenteren van deze voorwaarden weegt hierbij niet altijd op tegen de voordelen die behaald kunnen worden door het uitvoeren van minder deelwaarnemingen.

We maken daarom per proces een gezamenlijke afweging of deze variant (2a) wordt toegepast dan wel variante 2b (gebruikmaking van de verbijzonderde interne controle als kwaliteitscontrole, zie onder) en geven een verklaring voor deze afweging (een "keuze" omwille van een efficiënte controle of "noodzaak" vanwege bevindingen in IT of procesopzet).

In variante 2b functioneert de (verbijzonderde) interne controle als een kwaliteitsmaatregel om een zo goed mogelijke oplevering van een jaarrekeningdossier te waarborgen. Dit levert veelal een zo efficiënt mogelijke controle op, tenzij sprake is van een proces met een significant risico. Voor processen met een significant risico is variante 2b niet efficiënter, omdat een hoog risico leidt tot een enorme omvang test aantallen in een steekproef. Groningen en PwC hebben hierbij afgesproken dat voor processen met een significant risico variante 2a de doelstelling is, tenzij hier op postniveau andere afspraken over worden gemaakt.

Indien geen gebruik gemaakt kan worden van de werkzaamheden van de verbijzonderde interne controle als interne beheersmaatregel of als kwaliteitscontrole voert PwC volledig zelfstandig werkzaamheden uit om te komen tot een oordeel (variante 3). Hierbij vindt geen voorcontrole plaats, maar worden documenten aangeleverd door gemeente Groningen en door PwC gecontroleerd. In onderstaand figuur zijn de varianten 1 tot en met 3 weergegeven.

Figuur 3: varianten van samenwerking

Team Auditing voert jaarlijks een gemeentebrede risicoanalyse uit op basis waarvan de belangrijkste en meest risicovolle processen worden geïdentificeerd. Die risicoanalyse wordt afgestemd met concerncontrol en PwC.

De lijnmanager/proceseigenaar is verantwoordelijk voor een adequate opzet en naleving van de interne beheersingsmaatregelen die gericht moeten zijn op een juiste, volledige en tijdige informatievoorziening. Team Auditing toetst de werking van deze maatregelen en voert indien nodig aanvullend gegevensgerichte werkzaamheden uit. Per proces wordt een risicoanalyse opgesteld en afgestemd met de lijn, hetgeen de basis is voor het werkprogramma.

Voor de controle van 2017 heeft PwC grotendeels gebruik gemaakt van variant 2b en 3. Een verbetering ten opzichte van 2016, waarbij slechts op onderdelen sprake was van variant 2b. Daarnaast heeft PwC, door capaciteitsgebrek bij Team Auditing via een aanvullende opdracht aanvullende controlewerkzaamheden uitgevoerd. Voor de controle 2018 zullen we naar verwachting opnieuw (beperkt) gebruik moeten maken van aanvullende controlewerkzaamheden door PwC. Dit vanwege de extra, noodzakelijke capaciteitsinzet van Team Auditing in het kwaliteitsteam voor de herindeling. Hier komen wij te zijner tijd op terug via het audit committee.

Voor de Middellange termijn (zomer 2020) hebben we de ambitie om de controles als onderdeel van de interne beheersing in te zetten en gedurende het jaar toegevoegde waarde te leveren voor de organisatie.

Samenwerking 2018

Voor de samenwerking 2018 tussen Groningen en PwC is het controleplan 2018 het uitgangspunt. In dit controleplan (dat in juni naar de raad is gestuurd) heeft het college op hoofdlijnen aangegeven op welke wijze het team Auditing in 2018 invulling zal geven aan de verbijzonderde interne controlewerkzaamheden. Voor 2018 heeft, in afstemming met PwC, een inventarisatie plaatsgevonden van de belangrijkste controleobjecten. Dit heeft geresulteerd in een lijst met posten met een significant risico voor de jaarrekeningcontrole (zie ook bijlage 1). Aan dit overzicht van posten is op verzoek van PwC op basis van voortschrijdend inzicht bij de jaarrekening 2017, de post materiële vaste activa toegevoegd. Uitgangspunt voor de samenwerking is variant 2b. Daar waar sprake is van een significant risico (verhoogd risico) gaan we uit van variant 2a. Dit omdat we daarmee een aanzienlijke besparing realiseren in de uit te voeren deelwaarnemingen (zowel voor Groningen als voor PwC). Specifiek voor de materiële vaste activa is afgesproken dat het kwaliteitsteam voorziet in de IC en kwalitatief goede oplevering aan de accountant van het activadossier.

Voor 8 processen geldt een significant risico (zie ook analyse per proces in hoofdstuk 7.2):

1. Waardering van grondexploitatie.
2. Naleving van aanbestedingsrichtlijnen.
3. Doorbreken van controlemaatregelen > onterechte boekingen (frauderisico), spitten in het financiële systeem, dagboeken en boekingen analyseren.
4. Sociaal domein: prestatieleveringen WMO, ZIN, PGB.
5. Fraudewerkzaamheden (verplicht voor accountants, aangescherpt in 2017). Linkt met verschillende processen zoals inkopen (gunning aanbestedingen, prestatielevering), verkopen van grond en inkomende subsidies.
6. Inkomende subsidies (naast frauderisico, ook risico voor volledigheid/afgrenzing).
7. De verwerking van materiële vaste activa.
8. Prestatieverklaringen inkoop.

PwC heeft naar aanleiding van de controle van 2017 het risicoprofiel van de posten WNT, niet uit de balans blijvende verplichtingen en overlopende passiva bijgesteld van een 'significant risico' naar een 'normaal risico' in de controle. Dit hoofdzakelijk door de verbeteringen die de gemeente Groningen heeft aangebracht in het proces en het feit dat er geen materiële bevindingen zijn geïdentificeerd in 2017.

Gedurende de controle kunnen de risico's beargumenteerd worden aangepast. In dat geval zal overleg plaatsvinden tussen Groningen en PwC over de mogelijke gevolgen hiervan voor gezamenlijk uit te voeren werkzaamheden.

Afspraken

De volgende uitgangspunten zijn afgesproken:

- Voor alle processen is minimaal sprake van variant 2b. Groningen verricht hierbij adequate interne controles om een goede oplevering te waarborgen. Hierbij wordt door Groningen o.a. een voorcontrole uitgevoerd middels het uitvoeren van deelwaarnemingen, vaststellen betrouwbaarheid gehanteerd lijstwerk en het verrichten van aansluitingen tussen administratie en specificaties/subadministraties.
- Voor bovengenoemde 8 processen zou variant 2a het uitgangspunt moeten zijn. Voor de overige significante risico's is het toch efficiënter om uit te gaan van variant 2b. Voor de processen met variant 2a worden expliciet memo's opgesteld waaruit blijkt dat voor het betreffende proces aan de voorwaarden wordt voldaan.
- Voor zowel variant 2a en 2b richten wij de controle in volgens een gezamenlijk afgestemd plan van aanpak. In september vindt per proces een gesprek plaats tussen PwC en Auditing. Hierbij wordt onder andere ingegaan op de te selecteren testitems, het bepalen van de testomvang en het gebruik van testtabellen. Waarbij de volgende uitgangspunten worden meegenomen:
 - Gemeente Groningen zal in tegenstelling tot 2017 in 2018 zorgdragen voor een aselechte steekproef. De testomvang wordt voorafgaand afgestemd met PwC.
 - Net als voorgaand jaar wordt voor alle op te leveren specificaties door gemeente Groningen de betrouwbaarheid van het lijstwerk uit IT-systemen getoetst. Het werkprogramma voor het beoordelen van lijstwerk IT is door PwC aan gemeente Groningen verstrekt en is ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar.

8. Risicoanalyse en controleaanpak per proces

Als basis voor de controleaanpak is een door Groningen en PwC gezamenlijke risicoanalyse opgesteld. Deze risicoanalyse is gebaseerd op 30 financieel kritische processen². Per proces zijn de volgende risico-inschattingen gemaakt:

- Inherent risico (IRG): het risico op een getrouwheidsfout > goedkeuringstolerantie zonder dat beheersmaatregelen hierop van invloed zijn. Deze risico-inschatting is gebaseerd op de aard van de post, de kans op een fout en of een eventuele fout > goedkeuringstolerantie zou zijn.
- Inherent risico (IRR): het risico op een rechtmatigheidsfout > goedkeuringstolerantie zonder dat beheersmaatregelen hierop van invloed zijn. Deze risico-inschatting is gebaseerd op de aard van de post, de kans op een fout en of een eventuele fout > goedkeuringstolerantie zou zijn.
- Interne beheersingsrisico (IBR): het risico op een fout > goedkeuringstolerantie nadat interne beheersingsmaatregelen hun werk hebben gedaan.

De risico-inschatting is gebaseerd op de volgende indeling:

I = verhoogd risico

I = normaal risico

Daarnaast is per proces de controleaanpak weergegeven, inclusief de samenwerking tussen team Auditing en PwC. De controleaanpak is gebaseerd op de volgende indeling:

- Controleaanpak:
 - **Systeemgericht:** er wordt in de controle door de verbijzonderde interne controlefunctie en/of PwC gesteund op de in het primaire proces aanwezige interne beheersmaatregelen. Voor alle processen waarbij het interne beheersingsrisico laag is, zal de controle systeemgericht zijn tenzij een gegevensgerichte controle efficiënter is.
 - **Gegevensgericht:** er zijn geen/onvoldoende interne beheersingsmaatregelen aanwezig om op te steunen. De controle wordt uitgevoerd via deelwaarnemingen en/of steekproeven. Voor alle processen waarbij het interne beheersingsrisico hoog is, zal de controle gegevensgericht zijn.
- Steunen op de verbijzonderde interne controlefunctie als interne beheersingsmaatregel: variant 2a in hoofdstuk 7.
- Steunen op de verbijzonderde interne controlefunctie als kwaliteitscontrole: variant 2b in hoofdstuk 7.
- Indien geen gebruik gemaakt kan worden van de werkzaamheden van IC als interne beheersmaatregel of als kwaliteitscontrole voert PwC volledig zelfstandig werkzaamheden uit om te komen tot een oordeel (variant 3). N.v.t.

Het resultaat van de risico-inschatting van PwC is samengevat in bijlage 1.

9. Planning

Uitgangspunt voor de planning van het jaarrekeningproces 2018 is het voor 15 juli 2019 kunnen verstrekken van de vastgestelde jaarstukken 2018 aan de Provincie, inclusief controleverklaring van PwC.

Door de organisatie en PwC is een gezamenlijke masterplanning opgesteld waarin per fase van het controleproces is afgestemd welke zaken van de gemeente en van PwC worden verwacht. Omdat we ook in 2018 (nog) afhankelijk zijn van de verklaringen van derden in het sociaal domein en vanwege de herindeling in 2019 met bijbehorende controle van de openingsbalans is de datum/planning van afronding controle en vaststelling van de jaarrekening in lijn met voorgaand jaar.

De mijlpalen uit deze masterplanning zijn onderstaand opgenomen:

Mijlpaal	Datum mijlpaal	Verantwoordelijkheid	
		Gemeente	PwC
Startnotitie 2018 definitief	26-09-2018		
Interimcontrole (gericht op AO/IB)	17-09-2018		
Managementletter – eerste tussentijdse rapportage	20-11-2018		
Controle Grondexploitatie	03-12-2018		
Tweede tussentijdse rapportage	01-02-2019		
Jaarrekening gereed voor controle	04-03-2019		
Start jaarrekening controle (na gezamenlijke check op kwaliteit)	11-03-2019		
Afronding accountantscontrole (deadline voor fouten en onzekerheden) exclusief sociaal domein	09-04-2019		
Jaarrekening definitief Groningen, Ten Boer en Haren	20-04-2018		
Start controle openingsbalans nieuwe gemeente Groningen	13-05-2019		
Start controle sociaal domein	13-05-2019		
Concept accountantsverslag inclusief sociaal domein	03-06-2019		
Accountantsverslag en controleverklaring definitief	10-06-2019		
Vastgestelde jaarrekening door College B&W	11-06-2019		
Afronding controle openingsbalans nieuwe gemeente Groningen incl. rapportage College B&W	18-06-2019		
Vastgestelde jaarrekening en openingsbalans door Raad	juli		

De haalbaarheid van de planning wordt mede gewaarborgd door het monitoren van de belangrijkste bedreigingen voor de planning. Onderstaand zijn deze benoemd en is aangegeven welke beheersmaatregel getroffen is.

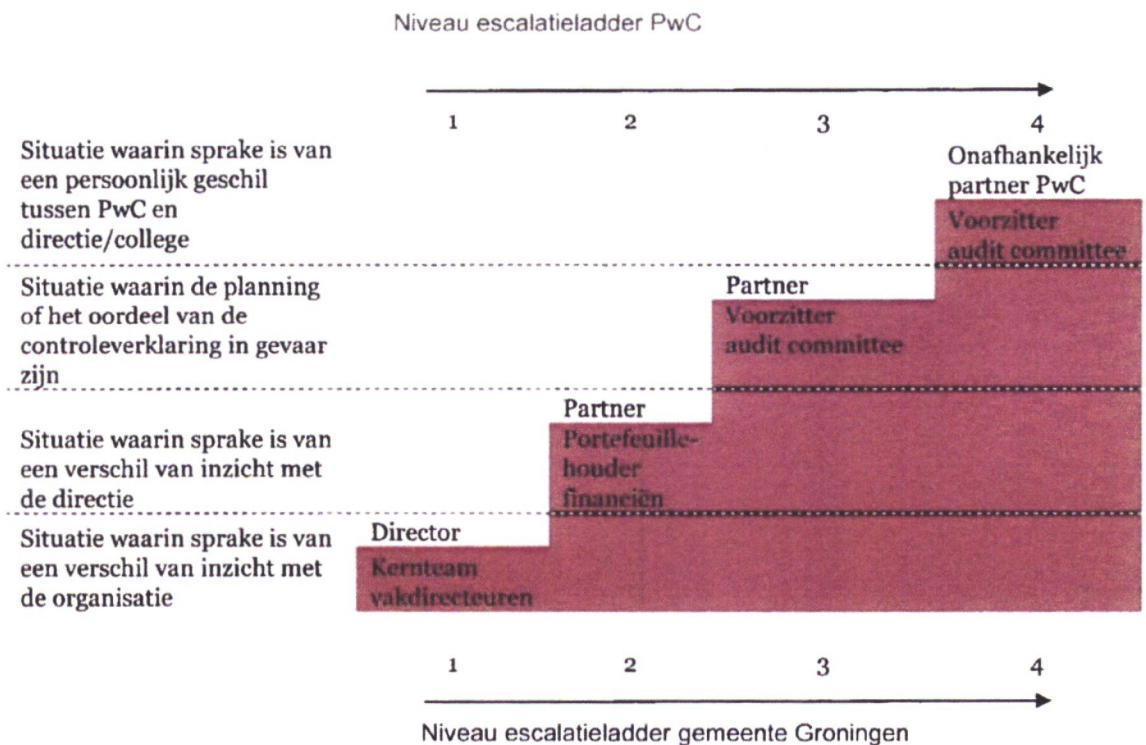
Nr.	Bedreiging	Getroffen beheersmaatregel
1	Afhankelijkheid van derden: RIGG, Parkeren, Meerstad, SVB.	Afspraken maken met die derden en, alleen als dat niet anders kan, de planning aanpassen op de beschikbaarheid van de verantwoordingen.
2	'Flessenhalzen': op een beperkt aantal plekken in de organisatie zijn we kwetsbaar vanwege specialistische kennis. Als die medewerkers op het 'kritische pad' zitten, is dat voor de planning een risico. Dit risico hangt ook samen met de capaciteitsturing in het herindelingstraject versus jaarrekeningtraject.	Op sleutelposities (tijdelijk) extra capaciteit inhuren. Ook hebben we het kwaliteitsteam Accountantscontrole vanwege de herindeling uitgebreid qua bemensing.
3	Niet voldoende systematisch verbeteren en borgen.	De systematische verbeteringen worden in 2018-2020 (duur van het verbeterprogramma) opgepakt en zullen, afhankelijk van de fasering, hun weerslag vinden in boekjaar 2018, 2019 of 2020.
4	Hoeveelheid werk in relatie tot de beschikbare capaciteit.	Tijdelijk extra capaciteit inhuren, een precieze monitoring van de masterplanning en zo nodig op basis van risicoanalyse prioriteren.
5	Beschikbaarheid van controle-informatie uit de geautomatiseerde systemen	Uitvoeren gegevensgerichte controles door de team Auditing en PwC
6	Kwaliteit en capaciteit Team Audit	Inhuren extra capaciteit. Afspraken tussen gemeente (directeur Financiën ca) en PwC over de werkwijze, kwaliteit en werkverdeling.
8	Afstemming accountant en gemeente.	Samen regisseren en sturen wij op inhoud van het berichtenverkeer tussen PwC en gemeente. Het kwaliteitsteam Accountantscontrole toetst ook de kwaliteit van de vragen van de accountant.
9	Doorlooptijden worden niet gehaald, beschikbaarheid van medewerkers niet gegarandeerd.	Projectleider Jaarrekening bewaakt de masterplanning. Lijnverantwoordelijke directeuren zijn vooraf geëngageerd.

10. Escalatie

Het is van groot belang dat de organisatie mogelijke bijzonderheden of vertragingen bij het afsluiten van de administratie, het opstellen van de jaarstukken en het uitvoeren van de controlewerkzaamheden onverwijld meldt aan het projectteam Jaarrekening. De projectleider Jaarrekening, die zitting heeft in het kwaliteitsteam Accountantscontrole, stuurt bij en schaaft op naar de directeur Financiën c.a. zodat direct maatregelen genomen kunnen worden om te voorkomen dat doorlooptijd en/of aard van de verklaring in het geding komen. De directeur Financiën escaleert naar de concerncontroller én agendeert in het kernteam van vakdirecteuren. De concerncontroller zorgt ervoor dat de gemeentesecretaris volledig en tijd wordt geïnformeerd, zodat hij in staat is zo nodig maatregelen te treffen.

Mocht het kernteam van vakdirecteuren geen toereikende acties (kunnen) nemen, vindt eerst escalatie plaats naar de portefeuillehouder financiën en zo nodig naar de voorzitter van het audit committee. In dit laatste geval wordt door PwC tevens de griffier ingelicht.

In situaties waarin een verschil van inzicht blijft bestaan tussen PwC en organisatie, zullen achtereenvolgens de volgende escalatielijnen doorlopen worden:

Uiteraard vindt escalatie pas plaats na een hoor- en wederhoorfase. In geval van een (op handen zijnde) escalatie wordt het kernteam van vakdirecteuren geïnformeerd en desgewenst om advies gevraagd. De escalatielijnen kunnen worden ingeroepen door zowel de gemeente als PwC.

In juli en augustus 2017 hebben diverse gesprekken plaatsgevonden tussen Groningen en PwC over de bevindingen 2016 in relatie tot het controlebudget voor 2017 en komende jaren. Uiteindelijk zijn hierover aanvullende afspraken gemaakt. Deze afspraken zijn nader uitgewerkt in een aanvulling op het bestaande contract d.d. 27 november 2017. Deze afspraken zijn in combinatie met deze startnotitie de basis voor de samenwerking. Het honorarium voor 2018 wordt in een separate brief gecommuniceerd op basis van de afspraken over de dienstverlening opgenomen in deze startnotitie en contract.

Bijlage 1 uitwerking controleaanpak per proces

Voor legenda en toelichting wordt verwezen naar hoofdstuk 8.

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
1				Dit betreft de beoordeling van de dagboeken en journaalposten. Werkzaamheden zijn gekoppeld aan het verhoogde risico inzake het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management. In overleg met Groningen wordt gekeken of PwC aanvullend hierop werkzaamheden kan uitvoeren (inclusief overdracht kennis). Dit gezien complexiteit van controle. Derhalve hanteren wij hierbij variant 2b. De controle wordt gegevensgericht uitgevoerd.		●		●		●		●		●
2				De prestatielevering inkoop heeft in 2017 (in tegenstelling tot 2016) geen onzekerheden opgeleverd. De interne beheersing (IT-omgeving en aantonen prestaties) zijn aangescherpt, derhalve is het IBR vanaf dit jaar niet langer significant. Vanwege het inherente significante risico, zorgt Groningen dat voldaan wordt aan de vereisten van variant 2a.		●		●		●		●		●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)		
					System-gericht	Gegevens-gericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee	
				Hierbij voert Groningen een gegevensgerichte controle uit. PwC maakt hierbij gebruik van de uitgevoerde werkzaamheden en dient daarnaast zelfstandig ook gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren.											
3				Er bestaat een verhoogd risico op rechtmatigheid aanbestedingen. In overleg met Groningen wordt gekeken of PwC aanvullend hierop werkzaamheden kan uitvoeren (inclusief overdracht kennis). Dit gezien complexiteit van controle. Derhalve hanteren wij hierbij variant 2a, waarbij Groningen de voorcontrole uitvoert op diverse dossiers. De controle wordt gegevensgericht uitgevoerd.		●		●		●			●		●
4				De verwerking, waardering en presentatie van de materiële vaste activa is een verhoogd risico gezien historie van bevindingen. Gezien de aard van de controle (balanspost en geen proces) is een gegevensgerichte controle volgens variant 2b het meest efficiënt voor Groningen en voor PwC.		●		●		●	●				●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				Het kwaliteitsteam accountantscontrole voorziet in de IC en kwalitatief goede oplevering aan de accountant van het activadossier.										
5				Betalingsorganisatie	●	●	●		●		●	●		●
6				HRM (inclusief HRM lederz)	●	●	●		●		●	●		●
7				WNT	●	●	●		●		●	●		●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controlesaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
8				Geen verhoogd risico op fout van materiële omvang, niet complex. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
9				Geen verhoogd risico op fout van materiële omvang, niet complex. De interne beheersing op deze uitkeringen is voldoende ingericht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
10				Inherent bestaat voor de zorgkosten een verhoogd risico op materiële fouten inzake getrouwheid en rechtmatigheid. Het toepassen van finale kwijting verlaagt het risico op onjuiste en rechtmatige lasten. De interne beheersing is op het onderdeel crediteurenstamgegevens nog onvoldoende ingericht. Groningen gaat hier voor variant 2a qua inrichting van de interne controles.	●	●		●	●			●		●
11				Jeugdzorg is ondergebracht bij de RIGG. Afgelopen jaren kwamen hier geen omvangrijke bevindingen naar voren. Derhalve als normaal risico aangemerkt. Het toepassen van finale kwijting verlaagt het risico op onjuiste en rechtmatige lasten.		●		●	●			●		●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				De interne beheersing is op onderdeel crediteurenstamgegevens nog onvoldoende ingericht. Interne controles worden uitgevoerd volgens variant 2a.										
12				Bij de verstrekking en vaststelling van subsidies vindt in de eerste lijn geen zichtbare toetsing plaats aan de subsidieverordening, daarom is het IBR verhoogd. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●		●		●
13				Met uitzondering van de volledigheid van de opbrengstverantwoording is het proces in de basis op orde. Controle op basis van variant 2b efficiënter geacht.		●		●		●		●		●
14				Vanwege de omvang van de grondexploitatie en de aanwezige significante schattingen ten behoeve van de waardering schatten wij een verhoogd risico in. Dit mede op basis van bevindingen van voorgaand jaar. Het IBR-risico is verhoogd. In onze rapportages zijn voorgaand jaar bevindingen inzake de financiële beheersing van de grondexploitatie opgenomen die nu in het verbeterprogramma door de gemeente worden opgepakt.		●		●		●		●		●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak	Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
						Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee
				Groningen gaat hierbij voor de uitvoering van interne controles conform variant 2a. Voor opbrengsten grondverkopen is ook een verhoogd frauderisico op opbrengstverantwoording van toepassing.									
15				Vanwege de complexiteit, bevindingen vorig jaar en diversiteit van de regelgeving schatten wij het risico als significant in voor met name de volledigheid van de subsidieopbrengsten. Groningen gaat hierbij voor de uitvoering van interne controles conform variant 2a. Voor inkomende subsidies is ook een verhoogd frauderisico op opbrengstverantwoording van toepassing.									
				Subsidiebat en SISA									
				Baten OPSB (Oosterpoort en Stadsschouwburg)									

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
17				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●		●		●
18				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●		●		●
19				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●		●		●
20				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Vanuit eerste lijn zijn er geen zichtbare beheersingsmaatregelen ingericht ten aanzien van volledigheid. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●		●		●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeemgericht	Gegevensgericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
21				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
22				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. ICR hoger risico, financiële verwerking en volledigheid grond en opbrengsten. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
23				Inherent risico materiële fout is voor dit proces laag. ICR hoger risico, financiële verwerking en volledigheid opbrengsten. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
24				Het inherent risico is verhoogd. Dit door de omvang van de verbonden partij en de mogelijke impact die het kan hebben op de jaarrekening van gemeente Groningen. De controle wordt hier met name gegevensgericht uitgevoerd. Controle volgens variant 2b is hierbij het meest efficiënt.		●		●		●	●			●
25				Het proces treasury is toereikend ingericht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●

Proces	IRG	IRR	IBR	Toelichting risico-inschatting en controle werkzaamheden	Controleaanpak		Verwachting organisatie t.a.v. betrouwbaarheid IT		Gebruikmaken team auditing als interne beheersingsmaatregel (variant 2a)		Gebruikmaken van IC als kwaliteitscontrole (variant 2b)		Geen gebruikmaken van de IC: zelfstandige uitvoering PwC (variant 3)	
					Systeem-gericht	Gegevens-gericht	ja	nee	ja	nee	ja	nee	ja	nee
26				Geen sprake van inherent verhoogd risico. Proces is toereikend ingericht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
27				Tijdens de controle van 2017 bleken de algemene computercontroles niet op alle punten effectief. De EDP-controle wordt door PwC uitgevoerd.		●		●		●		●	●	
28				Inherent risico materiële fout is voor dit proces voor 2018 niet langer hoog. Interne beheersing omtrent waarderingsrisico's verdient de aandacht. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●
29				Inherent risico materiële fout is voor dit proces hoog voor de volledigheid en juistheid niet langer hoog in 2018. De interne beheersing omtrent de overlopende posten is wel een aandachtspunt. Werkwijze variant 2b meest efficiënte aanpak.		●		●		●	●			●